

Traagilisi meenutusi Palermo veresaunast

Peep Kärp

toimetus@virumaateataja.ee

Eesti Vabadussõja käigus võimutsesid punajõud Rakveres ja Virumaal 16. detsembrist 1918 kuni 12. jaanuarini 1919. See ajavahemik kujunes kohalike rahvale tõeliseks hirmuajaks.

Peaaegu iga päev toimusid läbiotsimised ja arreteeriti inimesi, keda kahtlustati poolehoidus Eesti Ajutisele Valitsusele. Paari nädalaga oli Rakvere vangimaja arreteerituist tulvil. Magati põrandal, puupakk pea all. Rakvere Kolmainu koguduse kirik muudeti räpaseks miitingupaigaks, kus peeti usuvastaseid ja propagandakõnesid.

1918. aasta lõpupäevil levisid linnas kuulused, et arreteeritud hakatakse maha laskma. Nii sündiski. 30. detsembri varahommikul tulid vanglasse linna täitevkomitee esimees O. Palgi ja mitu punakomissari. Palgi ja vanglaülem Siiak hakkasid nimekirja järgi vahialuseid kambreist välja kutsuma.

Vangla õuele toodi 16 meest. Neile öeldi, et nad lähevad lund rookima. Tegelikult viidi nad tugeva valve all linna lõunaosas asuvasse Palermo metsa valmis-kaevatud ühishaua äärde ja lasti seal maha. Vaiksel hommikutunnil kostis hukatavate hädakisa kaugele linna.

Tapetute hulgas olid Rakvere apostliku õigeusu preester

Sergei Florinski ja sõjaväearst dr Reikin.

1919. aasta kolmekuningapäeva, 6. jaanuari varavalges kutsuti jälle 16 vangi kambritest välja. Nende seas ka Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Valter Paucker, Loobu metsaülem Jakob Raja, aktsiisiametnik Hesse. Vangid teadsid, mis neid ootab. Teade eelmise aasta 30. detsembri hukkamisest oli juba vanglasse jõudnud. Püssimeeste vahel algas nendegi viimne teekond.

Kui ühishaud Palermos paistma hakkas, alustas õpetaja Paucker koraali "Las' ma lähen, las' ma lähen..."

Kui ühishaud Palermos paistma hakkas, alustas õpetaja Paucker koraali "Las' ma lähen, las' ma lähen...". Lauluga ühinesid teised surmaminejad ning nad laulsid seni, kuni kuulid ja täigid nende elu lõpetasid.

Eesti kodumaakaitsjad olid vahepeal peatanud punaarmee pealetungi ja vaenlase taganema sundinud. Ka Rakvere punased võimukandjad tegid 10. jaanuaril 1919 ettevalmistusi põgenemiseks.

Sõjatribunal andis käsu kõik vanglas kinnipeetavad, 130 meest ja naist, hukata. Öhtuhämaruses hüütigi kambreist välja 56 arreteeritud. Algas surmaminejate kolmas rongkäik Palermo metsa. Oli juba pime, kui ühishaua juurde jõuti. Hukatavate seas oli seitse naist, kes käsutati esimestena haua äärde. Kui nende pihta raksatas esimene kogupauk, jooksis osa mehi

läbi valveaheliku metsa suunas. Viiel neist õnnestuski kuulirahe all põgeneda, kahte aga tabasid kuulid, nende surnukehad lohutati hiljem ühishauda.

Hukatud naiste nimed olid Harriet von Zur Mühlen Tudust, pr von Rehekampf Rakverest, Liina Liimann Aasperest, Jeanette Wrangel Rakverest, pr von Samson Rakverest, Marta Afanasjeva Kundast ja Marie Kirsch Rakverest.

Umbes kümne meheline gruppidega hukati meesvangid. Eelviimases grupis ootas oma lõppu Rakvere voorimees Aleksander Munström.

Pärast laske varises ka tema teadvusetult hauda. Hauapõhja kogunenud külmas vees tuli ta aga mõne aja pärast teadvusele ja tundus, et ihuliikmed on terved, kuulid polnud teda tabanud. Mees ronis laipade vahelt hauast välja. Veristes, jäätunud riides ning ennast siin-seal varjates kulus koju jõudmiseks terve päev. Öhtupimeduses koputas ta koduuksele. Surmast pääsenu haigestus kodus kopsupõletikku ja suri kolme nädala pärast.

Vanglasse jäänud 74 vangi pääses mahalaskmisest, sest koos punavõimudega põgenesid linnast nii vanglaülem kui ka vangivalvurid peale O. Timoleoni, kes koos kirjutaja Princkeniga avasid kõik kambriksed ja lasid vangid vabadusse.

Eesti väeosad ja ametiisikud jõudsid Rakverre 12. jaanuaril 1919. Palermo massimõrva selgitamiseks moodustati ametlik komisjon, kes laskis 17. ja 18.

jaanuaril kolm ühishauda lahti kaevata. Nendes oli kokku 82 surnukeha.

Enamik mõrvatuist identifitseeriti, nende surnukehad anti omastele üle. 12 tapetut jäi aga tundmatuks, nemed maeti linnakalmistule.

Kommunistide 28päevase võimuloleku kestel tapeti Rakvere linnas ja Virumaal 150 süütut inimest. Palermo mets kujunes kohaks, kus punavõimud esimesena Eestis teostasid poliitilise massimõrva.

Kõige suurema ühishaua kohale püstitasid Virumaa asutused ja organisatsioonid mälestusmärgi, mis avati 10. jaanuaril 1935. Sinna käisid linna koolid ja organisatsioonid iga aasta 10. jaanuaril pärgi ja lilli viimas, samba jalamil toimusid rahvuslikud leinaaktused. 1940. aastal langes Palermo monument punavandallide hävituskire ohvriks – ühel pimedal septembriõöl lasti see õhku.

Pärast Eesti taasiseseisvumist algatas mälestusmärgi taasavamise Lääne-Virumaa endiste poliitvangide ühing. Algatust toetas Rakvere linnavalitsus, kes tegi kõik ehitustööd ja kattis ehituskulud.

Mälestussammas taasavati võidupühel, 23. juunil 1995.

Artikkel eelnevalt avaldatud 10. jaanuaril 1998. aastal Virumaa Teatajas.

Rakvere tähistab linna enamlastest vabastamise 90. aastapäeva 12. jaanuaril 2009 koostöös kaitseliidu ja Rakvere eragümnaasiumiga – seni ainsa Rakvere üldhariduskooliga, mille õppekavasse on lülitatud riigikaitse. Üritused algavad kell 8.45 linnuses linna lipu heiskamisega linnuse torni, kell 9.08 ehk päikesetõusul kõlab vabastamispäeva puhul kahuripauk. Seejärel toimuvad päevakohased sündmused Rakvere eragümnaasiumis, kell 13 algab miiting Vabadussõja ausamba juures.

1919. aasta Palermo massimõrva ohvrite mälestusmärk.